

Makale Künyesi (Araştırma): Karakoç Öztürk, B. ve Destegüloğlu, B. (2022). Türkçe ders kitaplarında bir metin türü: çizgi romanlar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 610-632.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1173713>

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA BİR METİN TÜRÜ: ÇİZGİ ROMANLAR

Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK¹
Bilge DESTEĞÜLOĞLU²

ÖZET

Araştırmının amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarında metin türü olarak kullanılan çizgi romanları tema, karakter nitelikleri, hangi metin türünün çizgi romana dönüştürüldüğü ve etkinlikler gibi değişkenler açısından incelemek ve çizgi romanlara ait etkinliklerin hangi dil becerilerini geliştirdiğini tespit etmektir. Çalışma, doküman analizi kullanılarak desenlenmiş, araştırmacılar tarafından incelenecek Türkçe ders kitaplarının hâlihazırda kullanılıyor olmasına dikkat edilmiş ve incelenen ders kitaplarının sınıf ayrımı yapılmaksızın tamamında çizgi roman türüne rastlanmıştır. Çizgi romanların büyük çoğunluğunun “Millî Kültürümüz” ile “Bilim ve Teknoloji” temalarında bulunduğu tespit edilmiştir. Çizgi romanlarda bulunan kahramanların ise aydın ve ideal olarak betimlendiği saptanmıştır. Okuma metni olarak yer alan çizgi romanlara yönelik etkinliklerde geliştirilmesi en fazla hedeflenen becerinin okuma becerisi olduğu saptanmıştır. Çizgi romanların etkinlikleri incelendiğinde dinleme becerisine ait etkinliğin olmadığı tespit edilmiştir. Konuşma becerisinin yanı sıra anlatmaya dayanan bir dil becerisi olan yazma becerisinin de özellikle 6. sınıflarda geliştirilmesi hedeflenmektedir. Sonuç olarak yapılan araştırmada, Türkçe ders kitaplarında yer alan çizgi romanların büyük çoğunluğunun iki temada yer aldığı ve bahsi geçen çizgi romanların etkinliklerinin geçiş sıklığı açısından sırasıyla okuma, konuşma ve yazma becerilerini geliştirmeye yönelik tasarlandığı görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkılarak Türkçe derslerinde eğitici ve nitelikli çizgi romanlara, tüm dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinde bir metin türü olarak yer verilmesi, bunun için de bir öğretim materyali olarak

¹ Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Doç. Dr. bkarakoc@cu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5783-3471>

² Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Arş. Gör. bdesteguloglu@cu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7147-8296>

uzmanlarca hazırlanmış nitelikli çizgi romanların kullanılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçe dersi, Türkçe ders kitabı, çizgi roman, etkinlik, temel dil becerileri.

A TYPE OF TEXT IN TURKISH TEXTBOOKS: COMICS

ABSTRACT

The aim of the research is to examine the comics used as a text type in secondary school Turkish textbooks in terms of variables such as themes, character qualities, transformed genres and activities, and to determine which basic language skills the activities of comics develop. The study was designed using document analysis, attention was paid to the fact that the Turkish textbooks to be examined by the researchers were already being used, and comics were found in all of the textbooks examined, regardless of class. It was determined that the majority of the comics are on the themes of "Our National Culture" and "Science and Technology". It has been determined that the heroes in the comics are depicted as intellectuals and ideals. It was seen that the heroes in the comics are depicted as intellectuals and ideals. In addition, it has been observed that almost all of the examined comics are reading texts. It has been determined that the skill that is aimed to be developed the most in the activities for the comics, which are included as reading texts, is the reading skill. When the activities of the comics were examined, it was determined that there was no activity related to the listening skill. In addition to speaking skill, it is aimed to develop writing skill, which is a language skill based on narrative, especially in 6th grades. As a result, in the research conducted, it is seen that the majority of the comics in Turkish textbooks take place in two themes and the activities of the mentioned comics are designed to improve reading, speaking and writing skills, respectively, in terms of frequency of transition. Based on the findings obtained within the scope of the research, it is necessary to include educational and qualified comics in Turkish lessons as a type of text in the development of all language skills, and for this, qualified comics prepared by experts should be used as a teaching material.

Keywords: Turkish lesson, Turkish textbook, comics, activity, basic language skills.

GİRİŞ

Türkçe dersinde dil becerilerinin geliştirilmesi ve dil kurallarının sezdirilmesi sürecinde metnin ve metne yönelik etkinliklerin önemli bir işlevinin olduğu kabul gören bir önermedir. Cuç ve Gruca'ya (2005) göre dil öğretiminde, özellikle edebî metinler öğrencilere

nitelikli ifadeler ve yorumlar sunmaktadır. Bununla birlikte günümüzde edebî metinlerin yanı sıra popüler kültürün hedef kitlesine hitap eden ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin kolaylıkla erişebildiği farklı metin türleri de dil öğretiminde kullanılmaktadır. Bu türlerden biri de çizgi romandır.

Ortaokul Türkçe dersi öğretim programında (2019) metin türleri bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir olmak üzere üçe ayrılmıştır. Metin türlerinin temalar arasında ve Türkçe ders kitaplarında dengeli bir şekilde dağılımının yapılması gereği ilke olarak belirlenmiştir. Türkçe dersi öğretim programında hikâye edici metin türlerinden biri olarak yer alan çizgi roman, ilkökul ve ortaokuldaki tüm sınıf düzeylerinde yer verilmesi gereken bir metin türü olarak kabul edilmiştir. Programda metin sayısı ve metin türlerine ilişkin açıklamalarda, çizgi romanın kazanımlar göz önünde bulundurularak Türkçe ders kitaplarında kullanılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda çizgi roman, Türkçe ders kitaplarında hikâye, fabl, masal gibi hikâye edici metin türlerinden biri olarak yer almaya başlamıştır.

Çizgi roman, birbirinden bağımsız ve farklı alanlar olan resim ve yazıyı belirlenen bir konu üzerinde eşsiz bir yaratıcılıkla birleştirerek sunan, ardışık ve devam eden hikâyelerden oluşan bir anlatım sanatıdır (Eisner, 1985). Bir sanat eleştirmeni ve eğitim bilimci olan, bununla birlikte modern çizgi romanın kurucusu olarak kabul edilen İsviçreli Rodolphe Töpffer çizgi romanı; metin olmadan resmin, resim olmadan da metnin eksik kaldığı, ardışık bir iletişim aracı olarak tanımlamıştır (Paltani-Sargologos, 2011). Çizgi roman, resim ya da çizgiler ile öykü oluşturma sanatı olarak betimlenmektedir (Chute, 2008). Tarihi; ressam William Hogarth'ın *The Rake Progress (1735)* ile başlamakta; Mısır, Roman ve Yunan medeniyetlerinin duvar resimlerine kadar uzanmaktadır. Çizgi roman, resim veya diğer görsellerin belirli bir sıra içerisinde hedef kitleye bilgi vermek veya onda estetik bir etki oluşturmak için düzenlenen ayrı bir sanat olarak sadece okuyuculara değil, ona bakan herkese hitap etmektedir. Resim ve yazıyla kendine özgü bir evren yaratma sanatı olan çizgi romanın (Ceran ve Cantek, 2004) Türkiye'ye gelişi ise matbaanın Osmanlı'ya gelişinin gecikmesi ve İslâm öncesi inanışları anımsattığı görüşüyle uygulanan yasaklar neticesinde 19. yüzyılı bulmuştur (Yaman, 2021).

Çizgi romanın yazı dışındaki diğer bileşeni olan görsel ögesi, öğretimi desteklemede çok kuvvetli bir materyaldir. Öğretimde sadece yazılı ya da görsel materyal tek başına yeterli olmamaktadır. Ancak her ikisi bir arada kullanıldığı zaman etkinin arttığı bilinen bir

gerçektir (İşler, 2003, s. 9). Bu etki yazı ile resmin uyumlu şekilde bir araya gelmesi gereken metin türü olan çizgi romanların eğitim öğretim sürecinde derse ve içeriğe olan ilgiyi arttırmasından, merak oluşturmamasından ve akademik başarıya olumlu katkı sunmasından ileri gelmektedir. Çizgi roman, etkisinin daha fazla olmasına ilaveten resim ve metnin bir bütünlük oluşturması neticesinde takip edilmesi daha kolay bir kurgudur (Uslu Üstten ve Pilav, 2016). Eğitici çizgi romanlar farklı alanlarda eğitim materyali olarak kullanılmaktadır (Debroy, 2011, s. 36). Çizgi romanların eğitim aracı olarak kullanılabilmesine yönelik ilk çalışmalardan birini Hutchinson (1949) yapmış; 438 öğretmen ile yapılan çalışmada öğretmenlerin %83'ünün çizgi romanın eğlenceli bir deneyim olduğunu, %79'unun öğrenci katılımını olumlu yönde etkilediğini, %74'ünün ise öğrencinin derse karşı motivasyonunu artırdığını düşündüklerini saptamıştır (Hutchinson, 1949). Çizgi romanların öğrenciyi okumaya motive ettiği, içeriği hatırlamada yardımcı olduğu ve öğrenme sürecinin eğlenceli olduğu tespit edilmiştir (Muzumdar, 2016).

Carr (1958), çizgi romanın eğitimde kullanılmasını ve çocuklar üzerindeki etkilerini incelemiş, çalışmasında öğretmenler ve ebeveynlerin çizgi romana neden karşı ya da neden destek olduklarını sınıflandırmıştır. Ortak olumlu görüşleri şu şekilde belirtmiştir: Çizgi romanlar çağdaş halk değerlerini kullanmakta, eğlence hissi vermekte, kelime hazinesini artırmakta, çocukların eksikliğini hissettiği, gerçek dünyada değil de hayal dünyasında yaşaması mümkün olan olayları serüven tadında çocuklara sunmakta, okuma zorluğu çeken öğrencilerin eğlenerek derse katılmasına katkı sağlamakta, bazı gerçekçi bilgileri öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca çizgi romanlar kültürü yansıtmakta; tarihi, coğrafyayı ve bilimi doğal ortamında sunmaktadır (Akt. İlhan, 2016).

Çizgi romanların çeşitli derslerde kullanılmasının etkili olup olmadığına yönelik yurt dışında bazı araştırmalar yapılmış (Haugaard, 1973; Brown, 1977; Williams, 1995; Rota ve Izquierdo, 2003; Muniran, Ridzal ve Yusof, 2008; Toh vd., 2017) ve eğitici çizgi romanların olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde alanyazın incelendiğinde ise çizgi romanların eğitim öğretim sürecinde kullanılmasına yönelik araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmaların fen bilgisi (Özdemir, 2010; Orçan, 2013), matematik (Arı, Demir ve Baydar Işık, 2019), yabancı dil (Efecioğlu, 2013; Tekin ve İlhan, 2021), Türkçe (Göçer ve Gürsoy, 2022) ve sosyal bilgiler derslerinde (Topkaya, 2014; İlhan, 2016; Ünal, 2018; İlhan ve Oruç, 2019; Ünal ve Demirkaya, 2019; Ak, Erdoğan ve İlhan, 2020) çizgi romanların kullanılmasına yönelik araştırmalar olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda söz konusu araştırma

kapsamında çizgi romanların Türkçe ders kitaplarında nasıl yer aldığına ve dil becerileriyle ilişkisine yönelik bulguların alanyazına özgün bir katkı sunacağı ön görülmüştür. Bu gerekçeden yola çıkarak yapılan araştırmanın amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanların tema, karakter nitelikleri, dönüştürülen tür ve etkinlikler gibi değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen araştırma soruları şunlardır:

- Beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanlar tema, karakter nitelikleri ve dönüştürülen tür açısından nasıl bir görünüme sahiptir?
- Beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi roman etkinlikleri hangi dil becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir?
- Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanlar tema, karakter nitelikleri ve dönüştürüldüğü tür açısından nasıl bir görünüme sahiptir?
- Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi roman etkinlikleri hangi dil becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir?
- Yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanlar tema, karakter nitelikleri ve dönüştürüldüğü tür açısından nasıl bir görünüme sahiptir?
- Yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi roman etkinlikleri hangi dil becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir?
- Sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanlar tema, karakter nitelikleri ve dönüştürüldüğü tür açısından nasıl bir görünüme sahiptir?
- Sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki çizgi roman etkinlikleri hangi dil becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir?

YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada doküman analizi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsayan doküman analizi dokümanlara ulaşma, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve kullanma gibi aşamalardan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Forster, 1995). Her belge, makale ve doküman bir antropoloğun görüşleri veya sosyolog görüşmesi ile eşit miktarda bilgi içerir (Merriam, 2013). Ayrıca doküman analizi az zaman aldığı için diğer araştırma yöntemlerinden

daha verimlidir (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil ve Nas, 2021). Araştırmada Türkçe ders kitaplarındaki çizgi romanlar ve çizgi romanların etkinliklerine yönelik bir inceleme yapıldığı için doküman analizi tercih edilmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Çalışmada araştırmacılar tarafından incelenecek Türkçe ders kitapları hâlihazırda kullanılıyor olmasına dikkat edilerek tespit edilmiş ve liste hâline getirilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen Türkçe ders kitaplarının künyelerine ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. İncelenen dokümanların künyelerine ait bilgiler

Sınıf	Yayınevi	Tema	Metnin Adı	Metin Türü	Metnin Beceri Türü
5. Sınıf	Anıttepe	Millî Kültürümüz (4. Tema)	Boğaç Han	Çizgi roman	Okuma Metni
6. Sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı	Millî Kültürümüz (5. Tema)	Adam Olmuş Çocuklar- Barış Manço	Çizgi roman	Okuma Metni
6. Sınıf	Ekoyay	Millî Kültürümüz (5. Tema)	Forsa	Çizgi roman	Okuma Metni
6. Sınıf	Ata	Bilim ve Teknoloji (7. Tema)	Aziz Sancar	Çizgi roman	Okuma Metni
7. Sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı	Bilim ve Teknoloji (5. Tema)	Piri Reis	Çizgi roman	Okuma Metni
7. Sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı 2	Sağlık ve Spor (7. Tema)	Simit ve Peynir’le "Bilimsam Öyküleri"	Çizgi roman	Serbest Okuma Metni
7. Sınıf	Özgün	Bilim ve Teknoloji (8. Tema)	İbni Sina	Çizgi roman	Okuma Metni
8. Sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı	Bilim ve Teknoloji (3. Tema)	Simit ve Peynir’le "Bilim İnsanı Öyküleri"	Çizgi roman	Okuma Metni

Tablo 1’de sunulduğu gibi ortaokullarda hâlihazırda kullanılan Türkçe ders kitaplarının araştırma kapsamında kullanılmasına dikkat edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

İlk olarak ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan çizgi romanlar, araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Güvenirliğin

sağlanması adına Türkçe öğretmeni olarak görev yapan, aynı zamanda Türkçe eğitimi alanında doktora eğitimine devam eden 7 doktor adayına belirlenen metinler okutularak uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlar tarafından incelenen metinlerin, çizgi roman olduğu konusunda hem fikir olunmuştur. Uzmanlar ile görüş birliği sağlandıktan sonra söz konusu çizgi romanlar araştırma soruları doğrultusunda belirlenen nitelikler açısından iki araştırmacı tarafından da okunmuş, etkinlikler incelenmiş, hazırlanan kontrol listesi dikkate alınarak analiz edilmiştir. İki araştırmacının farklı mekânlarda, birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları kodlamalar arasındaki benzerlik oranını belirlemek amacıyla Miles ve Huberman'ın güvenilirlik formülü kullanılmıştır.

Miles ve Huberman (1994) formülünde kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olarak ifade edilen benzerlik, $\Delta = C \div (C + \diamond) \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Formülde, Δ : Güvenirlik katsayısını, C: Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını, \diamond : Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını ifade etmektedir. Söz konusu formülle kodlamaya yönelik denetim yapılmakta ve kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir. Bu formülden yola çıkarak yapılan analizde iki kodlayıcı arasındaki içsel tutarlılık % 95 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre verilerin çizelgeler ve grafikler yapılarak sunulması da verileri görünür kılma ve kavramlaştırmada kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle elde edilen veriler, betimlemenin yanı sıra sütun grafiği kullanılarak sunulmuştur.

BULGULAR

Araştırmada, ortaokul Türkçe ders kitaplarında metin türü olarak yer alan çizgi romanlara ve bu metin türlerine ait etkinliklere yönelik bulgular sınıf düzeyleri de dikkate alınarak farklı başlıklar altında sunulmuştur.

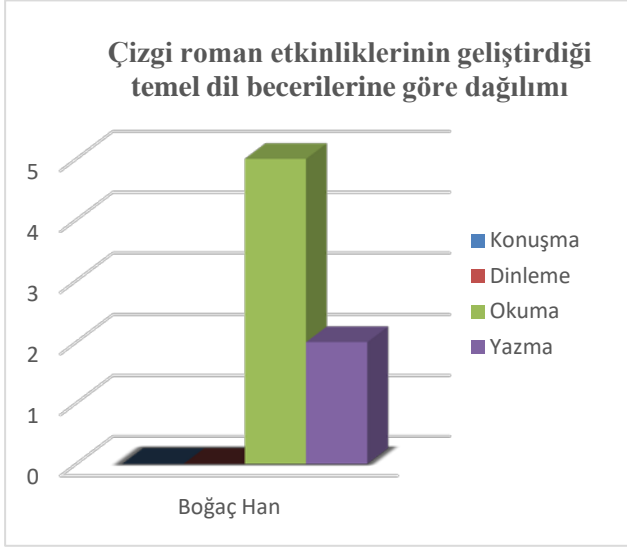
3.1.1. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romana Yönelik Bulgular

Tablo 2. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romana yönelik bulgular

Yayınevi	Tema	Metnin Adı	Çizgi Romana Dönüştürülen Tür	Kahramanın Nitelikleri
Anittepe	Millî Kültürümüz (4. Tema)	Boğaç Han	Hikâye	Korkusuz, akıllı, takdir edilen, adını hak eden, erdemli, hünherli, kültürene/geleneklerine bağlı

Tablo 2’de görüldüğü üzere incelenen 5. sınıf Türkçe ders kitabının yayınevi Anıttepe’dir. Bahsi geçen kitapta bulunan “Boğaç Han” başlıklı çizgi roman, dördüncü tema olan Milli Kültürümüz temasında yer almaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri içerisindeki hikâyelerden biri olan “Boğaç Han” hikâyesi Türkçe ders kitabında çizgi romana dönüştürülmüştür. İncelenen çizgi romanda bulunan kahramanın nitelikleri; korkusuz, akıllı, takdir edilen, adını hak eden, erdemli, hünere ve kültürüne/geleneklerine bağlı şekilde betimlenmiştir.

3.1.2. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romanın Etkinliklerine Yönelik Bulgular

Şekil 1. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi roman etkinliklerinin geliştirdiği temel dil becerilerine göre dağılımı

Şekil 1’de görüldüğü gibi Türkçe ders kitabında “Boğaç Han” başlıklı çizgi romanla ilgili etkinliklerin dağılımı geçiş sıklığına göre okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerini geliştirmeye yöneliktir. “Boğaç Han” başlıklı metnin etkinliklerinin temel dil becerileri arasında en fazla okuma becerisine ait kazanımlara hizmet ettiği tespit edilmiştir. Bahsi geçen metne ait 8 etkinlik bulunmaktadır. Okuma kazanımlarının vurgulandığı etkinliklerin frekansı 5, yazma

kazanımlarının vurgulandığı etkinliklerin frekansı ise 2 olarak belirlenmiştir. Örnek olarak metnin birinci etkinliği okuma becerisinin “Metinle ilgili sorulara cevap verir.” kazanımına; altıncı etkinliği ise yazma becerisinin “Büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanır.” kazanımına yöneliktir. Etkinliklerin incelenmesi sonucunda konuşma ve dinleme becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

3.2.1. Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romanlara Yönelik Bulgular

Tablo 3. Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romanlara yönelik bulgular

Yayınevi	Tema	Metnin Adı	Çizgi Romana Dönüştürülen Tür	Kahramanın Nitelikleri
Millî Eğitim Bakanlığı	Millî Kültürümüz (5. Tema)	Adam Olmuş Çocuklar- Barış Manço	Otobiyografi	Birlik ve beraberlik içinde yaşama isteği duyan, çok kitap okuyan, hayal kuran, müzisyen, azimli, milliyetçi, önder, kültür aktarıcısı, evrensel değerlere sahip
Ekoyay	Millî Kültürümüz (5. Tema)	Forsa	Hikâye	Esir düşmüş, vatan ve aile hasreti çeken, azimli, saygı duyulan/ünlü, , gözü kara, milliyetçi
Ata	Bilim ve Teknoloji (7. Tema)	Aziz Sancar	Otobiyografi	Çalışkan, kararlı, azimli, sabırlı

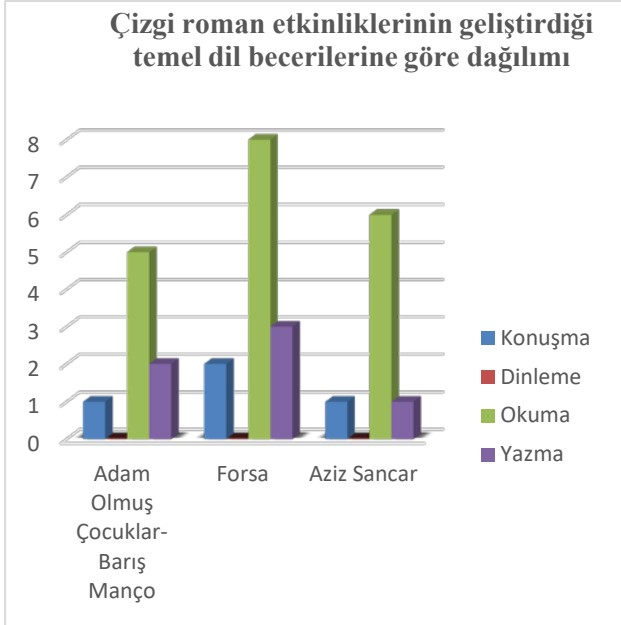
İncelenen 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının Millî Eğitim Bakanlığı, Ekoyay ve Ata yayınevlerine ait olduğu Tablo 3’te görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı yayınevine ait 6. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan “Adam Olmuş Çocuklar- Barış Manço” başlıklı çizgi roman, beşinci tema olan Millî Kültürümüz temasında yer almaktadır. Barış Manço’nun hayatının kendi ağzından anlatıldığı başka bir deyişle otobiyografi türünde yazılmış olan metin, Türkçe ders kitabında çizgi romana dönüştürülmüştür. İncelenen çizgi romanda bulunan kahramanın birlik ve beraberlik içinde yaşama isteği duyan, çok kitap okuyan, hayal kuran, müzisyen, azimli, milliyetçi, önder, kültür aktarıcısı ve evrensel değerlere sahip olduğu saptanmıştır.

Bir diğer 6. sınıf Türkçe ders kitabı Ekoyay yayınevi aittir. Bu ders kitabında bulunan “Forsa” başlıklı çizgi roman, beşinci tema olan Millî Kültürümüz temasında yer almaktadır. Ömer Seyfettin tarafından yazılan hikâyelerden biri olan Forsa, Türkçe ders kitabında

çizgi romana dönüştürülmüştür. İncelenen çizgi romanda yaratılan kahramanın esir düşmüş, vatan ve aile hasreti çeken, azimli, saygı duyulan/ünlü, gözü kara ve milliyetçi gibi niteliklere sahip olduğu söylenebilir.

Son olarak Ata yayınevine ait 6. sınıf Türkçe ders kitabında “Aziz Sancar” başlıklı çizgi romana yer verilmiştir. Yedinci tema olan Bilim ve Teknoloji temasında yer alan çizgi roman Aziz Sancar’ın hayatını içermektedir. Aziz Sancar’ın hayatının konuşma balonlarıyla aktarılması, metnin otobiyografi türüne ait olduğunu göstermektedir. Metin Türkçe ders kitabında çizgi romana dönüştürülerek ele alınmıştır. İncelenen çizgi romanda bulunan kahramanın niteliklerinin ise çalışkan, kararlı, azimli ve sabırlı olduğu tespit edilmiştir.

3.2.2. Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romanların Etkinliklerine Yönelik Bulgular

Şekil 2. Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romanlara yönelik etkinliklerin geliştirdiği temel dil becerilerine göre dağılımı

Şekil 2’de görüldüğü gibi 6. sınıfa yönelik 3 farklı yaynevinden çıkan Türkçe ders kitaplarında çizgi roman türünün olduğu tespit edilmiştir. Her bir çizgi romana ait etkinlikler ayrı ayrı incelenmiştir.

İlk olarak Millî Eğitim Bakanlığı yaynevinde bulunan “Adam Olmuş Çocuklar- Barış Manço” başlıklı çizgi romana ait 7 etkinliğin okuma becerisine yönelik kazanımlarla ilgili olduğu saptanmıştır. Metnin birinci etkinliği “Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.” kazanımına hizmet etmektedir. Bunun yanında yazma (f=2) ve konuşma (f=1) becerilerine yönelik kazanımlarla ilgili etkinlikler bulunsa da dinleme becerisine dair bir etkinliğin bulunmadığı görülmüştür. Üçüncü etkinliğin yazma becerisine yönelik “Yazma stratejisini uygular.” kazanımı için; altıncı etkinliğin ise “Hazırlıksız konuşma yapar.” kazanımı için tasarlandığı tespit edilmiştir.

Ekoyay yayınlarına ait Türkçe ders kitabında “Forsa” başlıklı çizgi romana ait 11 etkinliğin de ağırlıklı olarak okuma kazanımlarına yönelik olduğu tespit edilmiştir (f=8). Bazı etkinlikler yazma (f=3) ve konuşma (f=2) becerilerinin geliştirilmesine yönelik iken bazı etkinliklerde birden fazla dil becerisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. “Adam Olmuş Çocuklar- Barış Manço” isimli çizgi romanda olduğu gibi bu çizgi romanda da dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinliğe rastlanmamıştır.

“Aziz Sançar” çizgi romanına yönelik ise 9 etkinlik bulunmaktadır. Bu etkinliklerin en fazla okuma kazanımlarıyla ilgili olduğu görülmektedir (f=5). Konuşma ve yazma becerilerini geliştirmeye yönelik birer etkinliğe yer verilirken dinleme becerisini geliştirmeye yönelik etkinliğin olmadığı tespit edilmiştir.

3.3.1. Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romanlara Yönelik Bulgular

Tablo 4. Yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romanlara yönelik bulgular

Yaynevi	Tema	Metnin Adı	Çizgi Romana Dönüştürülen Tür	Kahramanın Nitelikleri
Millî Eğitim Bakanlığı	Bilim ve Teknoloji (5. Tema)	Piri Reis	Biyografi	Meraklı, denizcilğe ilgisi olan, yabancı dil bilen, ünlü, saygın denizci, okur, bilimsel çalışmalar yapan, yazar
Millî Eğitim Bakanlığı	Sağlık ve Spor (7. Tema)	Simit ve Peynir’le “Bilimsan”	Biyografi	Meraklı, araştırmacı, kâşif

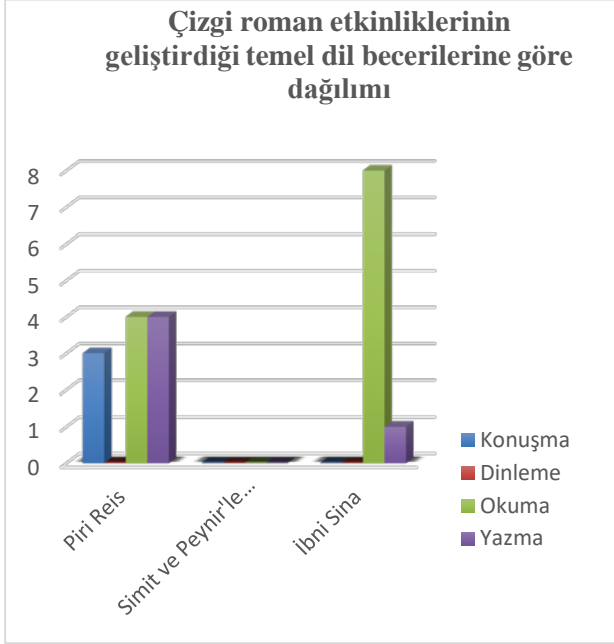
(2)	Öyküleri"
Özgün	Bilim ve Teknoloji (8. Tema)
	İbni Sina
	Biyografi
	İslam hukukuna hâkim, matematikte başarılı, kitap okumayı ve kütüphaneyi seven, iyi insan, ünlü doktor, yazar

Yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarından birinin Özgün yayınevine ve ikisinin ise Millî Eğitim Bakanlığı yayınevine ait olduğu Tablo 4'te görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı yayınevine ait 7. sınıflara yönelik ilk Türkçe ders kitabında "Piri Reis" başlıklı bir çizgi roman yer almaktadır ve çizgi roman beşinci tema olan Bilim ve Teknoloji temasındadır. Piri Reis'in ele alındığı metin, bilgilendirici bir tür olan biyografiden çizgi romana dönüştürülmüştür. İncelenen çizgi romandaki kahramanın ise meraklı, denizciliğe ilgisi olan, yabancı dil bilen, ünlü, saygın denizci ve bilimsel çalışmalar yapan bir okuryazar olarak betimlendiği görülmüştür.

Millî Eğitim Bakanlığına ait diğer 7. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan çizgi roman "Simit ve Peynir"le Bilim İnsanı Öyküleri" başlığını taşımaktadır. Çizgi roman yedinci tema olan Sağlık ve Spor temasında yer almaktadır. Karl Landsteiner'in kim olduğunun anlatıldığı biyografi türündeki metin, ders kitabında çizgi romana dönüştürülerek ele alınmıştır. İncelenen çizgi romandaki kahramanın meraklı, araştırmacı ve kâşif gibi niteliklerinin olduğu belirlenmiştir.

Özgün yayınevinden çıkan 7. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan "İbni Sina" başlıklı çizgi roman ise sekizinci tema olan Bilim ve Teknoloji temasında yer almaktadır. İbni Sina'nın anlatıldığı metin biyografi türündedir. Söz konusu metin Türkçe ders kitabında ise çizgi roman olarak sunulmuştur. İncelenen çizgi romanda bulunan kahramanın İslam hukukuna hâkim, matematikte başarılı, kitap okumayı ve kütüphaneyi seven, iyi insan, ünlü doktor ve yazar gibi niteliklere sahip olduğu saptanmıştır.

3.3.2. Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romanların Etkinliklerine Yönelik Bulgular

Şekil 3. Yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romanlara yönelik etkinliklerin geliştirdiği temel dil becerilerine göre dağılımı

Yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarının üç farklı yayınevine ait olduğu Şekil 3'te sunulmuştur. Her bir yayınevinde bulunan çizgi romana ait etkinlikler ayrı ayrı incelenmiştir. İlk olarak "Piri Reis" başlıklı çizgi romana ait 8 etkinlik bulunmaktadır. Okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik eşit sayıda etkinlik olduğu tespit edilmiştir ($f=4$). Örneğin yazma becerisini geliştirmeye yönelik tasarlanmış etkinliklerden biri metnin üçüncü etkinliğidir. Bu etkinliğin "Yazma stratejilerini uygular." kazanımına yönelik hazırlandığı tespit edilmiştir. İncelenen etkinlikler arasında konuşma becerisine ait üç etkinlik bulunsa da dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik bulunmamaktadır.

“Simit ve Peynir’le “Bilim İnsanı Öyküleri”” başlıklı çizgi roman, serbest okuma metni olduğu için metne ait etkinliğin olmadığı görülmektedir.

“İbni Sina” başlıklı çizgi romana yönelik ise 9 etkinlik bulunmaktadır. Bu etkinliklerin temel dil becerilerine göre dağılımına bakıldığında zaman büyük çoğunluğunun okuma becerisine ait kazanımlara yönelik olduğu tespit edilmiştir (f=8). Örneğin altıncı etkinliğin “Metnin içeriğini yorumlar.” kazanımına hizmet ettiği görülmüştür. Etkinliklerin incelenmesi sonucunda yazma becerisini geliştirmeye yönelik sadece bir etkinlik görülürken, dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliğe rastlanmamıştır.

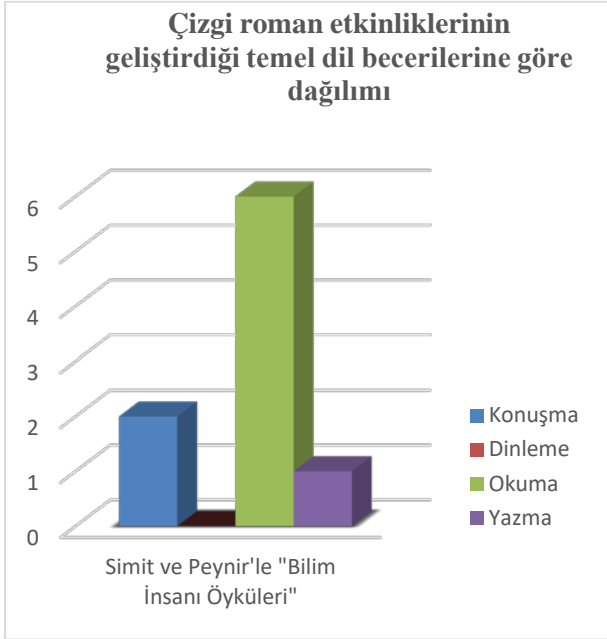
3.4.1. Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romana Yönelik Bulgular

Tablo 5. Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romana yönelik bulgular

Yayınevi	Tema	Metnin Adı	Çizgi Romana Dönüştürülen Tür	Kahramanın Nitelikleri
Milli Eğitim Bakanlığı	Bilim ve Teknoloji (3. Tema)	Simit ve Peynir’le “Bilim İnsanı Öyküleri”	Biyografi	Okumayı seven, doktor, kâşif, araştırmacı, meraklı

Tablo 5’te görüldüğü gibi 8. sınıf Türkçe ders kitabının yayınevi Millî Eğitim Bakanlığı’dır. Bu kitapta bulunan “Simit ve Peynir’le “Bilim İnsanı Öyküleri”” başlıklı çizgi roman ise Bilim ve Teknoloji temasında yer almaktadır. Bu çizgi roman kapsamında Aziz Sancar’ın biyografisine yer verildiği görülmüştür. İncelenen çizgi romanda bulunan kahraman ise okumayı seven, doktor, kâşif, araştırmacı ve meraklı şeklinde betimlenmiştir.

3.4.2. Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Çizgi Romannın Etkinliklerine Yönelik Bulgular

Şekil 4. Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki çizgi romana yönelik etkinliklerin geliştirdiği temel dil becerilerine göre dağılımı

Şekil 4'te görüldüğü gibi “Simit ve Peynir’le "Bilim İnsanı Öyküleri” başlıklı çizgi romana yönelik etkinliklerin temel dil becerilerine göre dağılımı, geçiş sıklığı göz önünde bulundurulduğunda okuma, konuşma, dinleme ve yazma olarak sıralanmaktadır. Mevcut 8 etkinlik arasında konuşma becerisine yönelik etkinlik sayısı 2, yazma becerisine yönelik etkinlik sayısı 1 iken okuma becerisine yönelik etkinlik sayısının 6 olduğu tespit edilmiştir. Örneğin okuma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin “Okuduklarında kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirler.” (5. Etkinlik), “Metinle ilgili soruları cevaplar.” (2. Etkinlik) ve “Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.” (1. Etkinlik) gibi kazanımlara ulaşmak için

hazırlandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra dinleme becerisinin geliştirmeye yönelik etkinliğin olmadığı saptanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitaplarının tümünde çizgi roman türüne yer verildiği; çizgi romanların büyük çoğunluğunun “Milli Kültürümüz” ile “Bilim ve Teknoloji” temalarında bulunduğu ve daha çok hikâye, biyografi ve otobiyografi gibi metinlerin çizgi romana dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu çizgi romanlarda bulunan kahramanların aydın ve ideal olarak nitelendirilebilecek karakter özelliklerini barındırdığı görülmüştür. Ayrıca incelenen sekiz çizgi romandan yedi tanesinin okuma metni olduğu, bir tanesinin serbest okuma metni olduğu belirlenmiştir.

Çizgi romanın var oluşundan itibaren toplum bilincinin ve kültürün aktarılmasında önemli roller üstlendiği söylenebilir. Kültür Bakanlığının hazırladığı kültür çocuk bölümünde Dede Korkut ve Ertuğrul Gazi gibi karakterlerin çizgi romanlar aracılığıyla sunulduğu görülmektedir (Yaman, 2021). Alanyazınla örtüşen bu durum, çalışma kapsamında incelenen ders kitapları için de geçerlidir. İncelenen Türkçe ders kitaplarında “Milli Kültürümüz” ile “Bilim ve Teknoloji” temalarında yer alan çizgi romanlardaki karakterler aracılığıyla çeşitli değerlere değinilmiştir. Ayrıca Türkçe ders kitaplarında yer alan çizgi romanların büyük çoğunluğunun kültürel açıdan önemli olan kişilerin hayatının anlatılması amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Alanyazında çizgi roman karakterlerinin olumsuz kimi özellikleri betimlense dahi çoğunlukla cesareti, vefayı, adaleti ve iyiliği simgelediği vurgulanmaktadır (Gündüz, 2004). Çizgi romanlarda cesaret, vefa, adalet ve iyilik gibi değerlerin çizgi roman kahramanlarına ait bir özellik gibi sunulması alanyazını desteklerken incelenen eserlerde alanyazına ek olarak akla ve bilime önem veren çalışkan kahramanların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Ders kitaplarında değer aktarımı amacıyla edebî eserler de çizgi romana dönüştürülmektedir. Edebî eserlerin çizgi romana dönüştürülmesinin amaçları arasında kültürel aktarım olduğu söylenebilir ve edebî eserler çizgi romana dönüştürülerek bu eserlerin daha büyük bir kitle tarafından okunması sağlanmaktadır (Uslu Üstten ve Pilav, 2016). Keloğlan, Köroğlu ve Nasrettin Hoca gibi birçok edebî değeri olan eserlerin çizgi romana dönüştürüldüğü görülmektedir (Yaman, 2021). Hem tanınmış kişilerin hayatlarının hem de edebî eserlerin ders kitaplarında çizgi romana dönüştürülmesinin gerekçesi; dijital birçok içerikle karşı karşıya kalan çocuklar ve gençleri, ilgi çekicilikten uzak olarak nitelendirilen ders

kitaplarına yönlendirmek olabilir. Çünkü öğrenciler rutin sınıf etkinliklerinin yanında eğitici çizgi film ve çizgi romanların olduğu farklı etkinliklere olumlu tepkiler vermektedirler (Weitkamp ve Burnet, 2007). Alanyazında da öğrencilerin dil bilgisi kuralları ile çevrenmiş sıkıcı ve renksiz ders kitaplarını okuma konusunda isteksiz oldukları, fakat çizgi romanları okumayı eğlenceli bularak tekrar tekrar okumak istediklerine dair bulgular (Brown, 1977; Kunai ve Ryan, 2007; Nurhayatin, Marlia ve Fauziyyah, 2018) bu görüşü desteklemektedir. Chessman (2006) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilere derslerinde çizgi roman kullanımını hakkındaki görüşleri sorulmuş, öğrencilerin çoğu olumlu yönde görüş belirtmiştir. Öğrencilerin verdiği cevaplarda çizgi romanların derse odaklanmaya ve eleştirel düşünmeye yardımcı olduğuna ayrıca sınıfı eğlenceli bir hâle getirdiğine değinilmiştir.

İncelenen çizgi romanlara yönelik etkinliklerde en fazla geliştirilmesi hedeflenen becerinin okuma becerisi olduğu saptanmıştır. Çizgi romanda kullanılan diyalog ve görseller ilk olarak anlama becerisi olan dinleme ve okuma becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Uslu Üstten ve Pilav, 2016). Çizgi romanlarda görsellerin diyaloglar kadar ön planda olması görsel okuma becerisinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Versaci'ye (2001) göre okuma eyleminde amaç, görünen anlamın ötesindeki anlama geçebilmektir. Çizgi romanlar, öğrencilerin görseller ile yazılar arasında bağlantı kurabilmesine yardım ederek analitik ve eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca diyaloglar ile görsellerin bir bütünlük oluşturularak diyaloglarda yer almayan mesajların, sembollerin, güldürü unsurlarının görseller aracılığıyla sunulup okurun fark etmesi beklenebilir.

Araştırma kapsamında incelenen çizgi romanlara yönelik etkinlikler her ne kadar çoğunlukla okuma becerisi ile ilişkilendirilmiş olsa da çizgi roman metin türü olarak diğer dil becerilerinin geliştirilmesinde de önemli roller üstlenebilmektedir. Bu bağlamda yapılan bazı araştırmalarda (Vassilikopoulou, Retalis, Nezi ve Boloudakis, 2011; Zhang, 2015) çevrim içi çizgi romanların dil eğitiminde kullanılmasının öğrencilerin derse ve genel olarak dil öğrenmeye yönelik motivasyonlarını arttırdığı saptanmıştır. Ayrıca Sabeti (2011) çizgi romanların görsel gücünü ön plana çıkararak öğrencilerin gördüklerinden daha kolay bahsedebileceğini vurgulayarak konuşma ve okuma becerisinin ilişkisine değinmiştir.

Ders kitaplarının öğrencilerce ilgi çekici ve kolay okunabilir bir hâle getirilmesi için kullanılacak çizgi romanlara yönelik etkinlikler incelendiğinde dinleme becerisine ait bir etkinliğin

olmadığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında çizgi roman etkinliklerinin okuma becerisini geliştirmeye odaklanması dinleme becerisine yönelik etkinliğe yer verilmemesinin bir gerekçesi olarak düşünülse de alanyazın incelendiğinde Türkçe ders kitaplarında dinleme ve konuşma becerilerine yönelik etkinliklere çok az yer verildiğinin saptanmış olması (Sever, 2004; Emiroğlu ve Pınar 2013; Yıldırım, 2021) bu konuda genel bir sorunun olduğunu ortaya koymaktadır. Alanyazında Türkçe ders kitaplarında konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik sayısının az olduğu görüldü de araştırmada tüm sınıf düzeylerinde incelenen çizgi roman etkinliklerinin okuma becerisinden sonra konuşma becerisine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Nitekim çizgi romanın Türkçe dersinde rol yapma ve tartışma gibi çeşitli yöntemlerle kullanılması konuşma ve dinleme becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir (Uslu Üstten ve Pilav, 2016).

Konuşma becerisinin yanı sıra anlatmaya dayanan bir dil becerisi olan yazma becerisinin de özellikle altıncı sınıflarda geliştirilmesi hedeflenmektedir. Çizgi romanlarda çizgilerle anlatılan birbirinden farklı olaylar öğrencilerin yaratıcılığını geliştirmektedir (Uslu Üstten ve Pilav, 2016). Wahyudin'in (2019) dijital çizgi romanın yazma becerisi üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında İngilizce öğrenen öğrencilerin yazma becerisinin geliştiği görülmüş ve dijital çizgi romanların yazma becerisine olumlu katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çizgi romanların beceri geliştirmede motivasyonu artıran ve ilgiyi derse yönlendiren etkisi (Göçer ve Gürsoy, 2022) çizgi romanın ders kitaplarında kullanılabilir nitelikte yeni bir metin türü olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla öğretmenler sınıfta çizgi romanı etkili kullanarak çocukların ufuklarını açabilir ve bu öğrencilere edebiyata yönelik bakış açısı kazandırabilirler (Versaci, 2001). Ayrıca ders kitaplarında bulunan çizgi romanlara erişimin kolay olması ve herhangi maddi bir giderin olmaması da eğitimde fırsat eşitliğine hizmet ederek çocukların büyük çoğunluğunun çizgi roman türünü tanımalarına katkıda bulunabilir.

Sonuç olarak yapılan araştırmada, Türkçe ders kitaplarında yer alan çizgi romanların büyük çoğunluğunun iki temada yer aldığı ve bahsi geçen çizgi romanların etkinliklerinin geçiş sıklığı açısından sırasıyla okuma, konuşma ve yazma becerilerini geliştirmeye yönelik olarak tasarlandığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkarak Türkçe derslerinde eğitici ve nitelikli çizgi romanlara tüm dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinde bir metin türü olarak yer verilmesi önerilebilir. Bunun için de bir öğretim materyali olarak uzmanlarca hazırlanmış nitelikli çizgi romanların kullanılması gerekmektedir.

Türkçe derslerinde çizgi roman kullanımına yönelik öğretmen eğitiminin yapıldığı eylem araştırmaları veya Türkçe öğretmenlerinin ve öğrencilerin görüşlerine yer verilerek tasarlanan nitel araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, M. M., Erdoğan, M. F. ve İlhan, G. O. (2020). Görsel bir öğretim materyali olarak dijital çizgi roman tasarımı: Gezdim, Gördüm, Öğrettim. *Journal of History School*, 47, 2458-2484.
- Arı, A. A., Demir, B. ve Baydar Işık, B. (2019). Matematik öğretiminde manga çizgi roman kullanımının etkilerini araştıran çalışmalar. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2(2), 261-265.
- Brown, J. W. (1977). Comics in the foreign language classroom: Pedagogical perspectives. *Foreign Language Annals*, 10(1), 18-25.
- Ceran, K. ve Cantek, L. (2004). *Çizgi roman nedir? Çizgili hayat kılavuzu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cheesman, K. (2006). Using comics in the science classroom. *Journal of College Science Teaching*, 35(4), 48-51.
- Chute, H. (2008). Comics as literature? Reading graphic narrative. *PMLA*, 123(2), 452-465.
- Cuq, J. P., ve Gruca, I. (2005). *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
- Debroy, D. (2011). The graphic novel in India: East transforms West. *Bookbird: A Journal of International Children's Literature*, 49(4), 32-39.
- Efecioglu, E. (2013). The role of graphic novels in teaching English as a foreign language. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eisner, W. (1985). *Comics & sequential art*. Tamarac, Florida: Poorhouse Press.
- Emiroğlu, S. ve Pınar, F. N. (2013). Dinleme becerisinin diğer beceri alanları ile ilişkisi. *Turkish Studies*, 8(4), 769-782.

- Forster, N. (1995). *The analysis of company documentation*. Editor: Cassell, C. and Symon, G., *Qualitative methods in organizational research: A practical guide*. London.
- Göçer, A. ve Gürsoy, H. C. (2022). Basılı ve dijital çizgi romanların Türkçe dersi metin işleme süreçlerinde pedagojik bir materyal olarak kullanılması. *ODÜSOBIAD*, 12(1), 463-478.
- Gündüz, U. (2004). Bir popüler kültür ürünü olarak çizgi romanın kültürel, toplumsal ve siyasal işlevleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haugaard, K. (1973). Comic books: Conduits to culture? *The Reading Teacher*, 27(1), 54-55.
- Hutchinson, K. H. (1949). An experiment in the use of comics as instructional material. *Journal of Educational Sociology*, 23(4), 236-245.
- İlhan, G. O. (2016). Sosyal bilgilerde çizgi romanların kullanımı. Yayımlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- İlhan, G. O. ve Oruç, Ş. (2019). Sosyal bilgiler dersinde çizgi roman kullanımı: Teksas tarihi. *Eğitim ve Bilim*, 44(198), 327-341.
- İşler, A. (2003). Yazılı ders materyallerinde illüstrasyon kullanımının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 157, 55-63.
- Kunai, I. ve Ryan, C. C. S. (2007). Manga as a teaching tool: Comic books without borders, *Catesol State Conference*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED526420.pdf>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma*. Çeviri Editörü: Selahattin Turan, Ankara: Nobel.
- McCloud, S. (1994). *Understanding comics: The invisible arts*. Harper Collins Publishers.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe dersi öğretim programı. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Muniran, F., Ridzal, M. ve Yusof, M. (2008). Using comics and graphic novels in schools and libraries to promote literacies. *ICOLIS*, 123-127.

- Muzumdar, J. (2016). An overview of comic books as an educational tool and implications for pharmacy. *Innovations in pharmacy*, 7(4), 1-10.
- Nurhayatin, T., Marlia, ve Fauziyyah, D. F. (2018). Development of portable e-comic-based Indonesian language teaching materials for 7th grade students in *The 1st International Seminar on Language, Literature and Education*, KnE Social Sciences, 268-274.
- Orçan, A. (2013). Çizgi-roman tekniği ile geliştirilen bilim-kurgu hikâyelerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin ve fiziğe ilişkin tutumlarının gelişimine etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, E. (2010). Eğitici çizgi romanların altıncı sınıf öğrencilerinin ısı transferi kavramındaki başarısı üzerindeki etkileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Paltani-Sargologos, F. (2011). Le roman graphique, une bande dessinée prescriptrice de légitimation culturelle. Unpublished doctoral thesis, Université de Lyon, Lyon.
- Rota, G. ve Izquierdo, J. (2003). "Comics" as a tool for teaching biotechnology in primary schools. *Electronic Journal of Biotechnology*, 6(2), 8-12.
- Sabeti, S. (2011). The irony of 'cool club': the place of comic book reading in schools, *Journal of Graphic Novels and Comics*, 2(2), 137-149.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Tekin, E. ve İlhan, G. O. (2021) Çizgi romanların yabancı dil öğretiminde kullanımı üzerine bir inceleme. *ANASAY*, 5(17), 105-124.
- Toh, T. L., Cheng, L. P., Ho, S. Y., Jiang, H., ve Lim, K. M. (2017). Use of comics to enhance students' learning for the development of the 21st century competencies in the mathematics classroom. *Asia Pacific Journal of Education*, 37(4), 437-452.

- Topkaya, Y. (2014). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinde eğitici çizgi roman kullanımının bilişsel ve duyuşsal öğrenmelere etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Uslu Üstten, A. ve Pilav, S. (2016) Temel seviyede yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çizgi romanların öğrenme düzeyine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), 599-606.
- Ünal, O. (2018). Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitici Çizgi Roman Kullanımının Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Ünal, O. ve Demirkaya, H. (2019). A semi-experimental study on the use of educational comics in social studies. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 92-108.
- Vassilikopoulou, M., Retalis, S., Nezi M., ve Boloudakis, M. (2011). Pilot use of digital educational comics in language teaching. *Educational Media International*, 48(2), 115-126.
- Versaci, R. (2001). How Comic Books Can Change the Way Our Students See Literature: One Teacher's Perspective. *The English Journal*, 91(2), 61-67.
- Wahyudin, A. Y. (2019). E-comics in teaching: using comic strip creators to enhance junior high school students' writing ability. *2nd International Conference on English Language Teaching and Learning*, 126-133.
- Weitkamp, E. ve Burnet, F. (2007). The Chemedian brings laughter to the chemistry classroom. *International Journal of Science Education*, 29(15), 1911-1929.
- Williams, N. (1995). *The comic book as course book. why and how*. The Annual Meeting of the Teachers of English to Speakers of Other Languages. Long Beach, CA.
- Yaman, B. (2021). Çizgi roman geleneğinin yaşatılması kapsamında halk edebiyatı anlatılarının çizgi romana dönüşümü ve çevirileri yoluyla kültür aktarımı. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi (DEÇ)*, 2(1), 57-75.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- Yıldırım, N. (2021). Ortaokul Türkçe ders kitabı (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) etkinliklerinin dil becerilerine dağılımı üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(4), 1445-1456.
- Zhang, T. (2015). Online comics for the teaching and learning of chinese language in the australian context. Unpublished master thesis, Sichuan Agricultural University, Chinese.